

CEZALANDIRMANIN AMACI

Kanun Koyucunun Suç ile Ceza Arasındaki Referans Tespitinin Farklı Adalet Anlayışlar Açısından Değerlendirilmesi(*)

Zeynep ORAL - Muharrem BALCI

GİRİŞ

Ceza kelimesi Arapça'daki czy kökünden türemiş olup, tazminat, bedel veya ödül anlamına gelmektedir; bu kök ise Süryanice'deki gzy kökünden türemiş olup iyi veya kötü bir eylemi tazmin etmek anlamı taşımaktadır. Kelimenin anlamında tek bir karşılık üzerine anlaşılamadığı gibi cezalandırmanın felsefi temelleri ve meşruiyet zemini de hukuk teorisinde uzlaşıya varılamamış bir meseledir. Türkçe'de ve Osmanlıca'da kelime ağırlıklı olarak olumsuz bir durumu ifade etmekte, hukuka aykırı fiilin karşılığı olarak bilinmektedir. Ancak köken itibarıyla hem olumlu hem olumsuz eylemlerin karşılığı olması anlamsız değildir. Bu durum kelimenin bugün taşıdığı tek taraflı olumsuz yükün zorunlu olmadığını, dilin tarihsel hafızasında cezanın salt bir acı çektirme aracı olarak doğmadığını göstermektedir.

Bu dilbilimsel gözlem tek başına cezalandırma eyleminin bugün de olumlu bir anlam taşıdığı sonucunu vermez ancak cezanın kavramsal temelinde tazmin ve denge fikrinin bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim cezalandırmanın amacı, tek başına suçluya acı çektirmek, intikam almak yahut bireyi etkisiz hale getirmek değildir. Senelerce bilinçli veya bilinçsiz biçimde yanlış inşa edilen ve birçok çevre koşullarının etkisinde bir hayatın sahibi için tek veya en büyük olumsuzluk söz konusu ceza değildir. Bu kişiler için ceza, iyi yorumlandığında olumlu bir durumu da ifade edebilmektedir. Doğasında birçok hak kaybı bulundursa da ceza teorisinin başlıca amacı suçlunun hak kaybı değildir.

Aliya İzzetbegoviç'e göre cezalandırmanın amacı, söz konusu suçla birlikte toplumda bozulan dengenin yeniden inşâsıdır (Aliya İzzetbegoviç, Doğu Batı Arasında İslâm,

(*) ÖZGÜRCE (MAZLUMDER İnsan hakları Dergisi'nin Yıl 1, Sayı 2, Ağustos 2026 sayısında yayınlanmıştır)

313). Bu sebeple cezalandırma, suçlunun da içinde yer aldığı toplumu iyileştirmek adına atılmış, olumlu bir adımdır.

Tarihsel süreçte cezayı adâletin yeniden tesisi ve bir kefarete olarak gören mutlak teoriler ile cezayı gelecekteki suçları önleme veya faili ıslah etme amacı taşıyan faydacı teoriler karşı karşıya gelmiştir. Mutlak teorilerin temsilcilerinden Kant, cezayı ahlâkî şuurun kesin bir emri olarak tanımlarken; Hegel, suçu, hukukun inkârı, cezayı ise bu inkârın inkârı olarak görür (Melike Belkıs Aydın, Kant'ın ve Hegel'in Felsefesinde Cezanın Amacı, 135). Faydacı tarafta ise Beccaria ve Bentham gibi düşünürler, yaptırımın meşruiyetini toplumsal yarar ve suçtan caydırma etkisi üzerinden kurmaktadır (Nuri Berkay Özgenç, Suç ile Soyut Ceza Arasındaki Orantılılık, 187). Modern dönemde ise suçu sadece devlete değil, bireylere ve ilişkilere verilen bir zarar olarak gören onarıcı adâlet yaklaşımı, mağdurun zararının giderilmesini ve dengelerin onarılmasını merkeze alan alternatif bir paradigma sunar (Rahime Erbaş, Modern Onarıcı Adâlet Programları, 1181).

Bosna Hersek'in ilk cumhurbaşkanı, hukukçu, siyaset adamı ve düşünür olan Aliya İzzetbegović, bu tartışmalara insanın ontolojik yapısını dikkate alan özgün bir bakış açısı kazandırır. İzzetbegović hem Batı felsefesinin hem de İslâm hukukunun birikimini sentezleyerek evrensel insanlık meselelerine dair derinlikli düşünceler geliştirmiştir. Onun cezalandırmaya dair yaklaşımı, zıt kutuplardan uzaklaşarak makul olan orta yolu bulmaya çalışan -Aristoteles'in mesotes yöntemi gibi- bir metodolojiye dayanır (Hüseyin Bal, Aliya İzzetbegović Ve Bilgeliğin Tezahürleri, 373).

İzzetbegović, cezalandırmanın amacını klasik paradigma içinde yer alan önleme, koruma veya tazmin amaçlarına indirgemez. Ona göre cezanın temel gayesi, yasaklanan bir fiilin işlenmesiyle ahlâkî düzende meydana gelen sarsıntının yol açtığı yıkımı yeniden inşa etmektir. Aliya bu yaklaşımı, suçluluk ve sosyal koruma prensipleri karşısında bir "üçüncü yol" olarak nitelendirir (Muharrem Balcı, Aliya'da Hukuk ve Düzen, 19). Cezayı suçlunun uslanması için bir terapi veya toplumsal bir korunma aracı olarak görmek, İzzetbegović'e göre insanı bir nesneye dönüştüren ve onun şahsiyetini alçaltan gayri insanî bir tutumdur (Hüseyin Bal, Aliya İzzetbegović ve Bilgeliğin Tezahürleri, 380). Böylece bir insanı cezalandırmak, onun

özgür irade sahibi ve eylemlerinden sorumlu bir özne olduğunu kabul etmek, bir anlamda ona değer vererek onu onurlandırmak anlamına gelmektedir.

MODERN CEZALANDIRMA TEORİLERİ

Mutlak ceza teorisi, cezanın meşruiyetini adaletin kendinde bir değer olmasına dayandırır ve onu yalnızca geçmişe yönelik bir hak etme meselesi sayar; ıslah veya caydırma gibi pragmatik hedefler öncelik taşımaz (Melike Belkıs Aydın, Kant'ın ve Hegel'in Felsefesinde Cezanın Amacı, 126-127). Ceza, suçla sarsılan hukuk düzeninin yeniden tesisini sağlayan zorunlu bir karşılıktır.

Kant'ta cezalandırma kategorik buyruğa dayanır ve bir kişinin cezalandırılmasının tek sebebi işlediği suçtur; ceza asla toplumun veya failin yararına bir araç olamaz (Murat Bayram, 26). Bu, insanın başlı başına bir amaç olduğu ve nesneleştirilemeyeceği ilkesinden doğar (Murat Bayram, 30; Melike Belkıs Aydın, 132). Kant, ceza ölçüsünü ius talionis (kisas) ilkesiyle belirler; adaletin terazisi hiçbir tarafa eğilmemelidir. Bir kişi başkasını öldürdüğünde kendi belirlediği yasa gereği kendisini de öldürmüştür sayılır (Murat Bayram, 31). Meşhur ada örneğinde, bir toplum dağılsa dahi hapisteki son katilin cezası infaz edilmeden dağılamaz. Çünkü kan suçunun toplum üzerinde kalmaması evrensel bir adalet gereğidir (Melike Belkıs Aydın, 131).

Hegel'e göre suç hukukun inkârıdır, ceza ise bu inkârın inkârı yoluyla adaleti yeniden tesis eder (Melike Belkıs Aydın, 136). Failin cezalandırılması onu akıl sahibi ve özgür iradeli bir özne olarak tanımaktır; çünkü suçlu, fiiliyle kendisine de uygulanacak evrensel bir kural koymuştur. Ceza, failin eyleminden çıkarılmasaydı birey ıslah edilecek bir hayvana indirgenmiş olurdu (Melike Belkıs Aydın, 135).

İki düşünür de faydacılığı reddeder: Kant bunu "cezai çıkarıcılık" sayarken, Hegel ampirik amaçların cezanın kendinde doğruluğunu gölgelediğini savunur (Melike Belkıs Aydın, 132, 135). Böylece mutlak teoriler, cezayı ahlaki sorumluluğun zorunlu sonucu sayarak failin nesneleştirilmesine karşı bir sınır oluşturur.

Faydacı teori ise, cezanın meşruiyetini geçmişte değil gelecekteki toplumsal sonuçlarda arar; ceza kendinde bir amaç değil, toplumsal mutluluğu artıran araçsal bir mekanizmadır (Burcu Enis, Cezalandırma Konusunda Faydacı Teori ve Kefaret

Teorisinin Karşılaştırılması, 22; Ayşe Yaşar Ümütlü, Hukuk Uygarlaştırıcı Olabilir Mi? 85). Bentham cezayı “gerekli bir kötülük” sayar ve ancak daha büyük bir kötülüğü engellediği ölçüde meşru görür; hazcılık hesabına göre yaptırım, sağladığı acı hazdan fazla olduğunda haklıdır.

Suçun önlenmesi genel ve özel önleme olarak ikiye ayrılır: genel önleme toplumu caydırmayı, özel önleme faili korkutma, tecrit ve rehabilitasyon aşamalarıyla ıslahı hedefler (Burcu Enis, 22; Enver Kumbasar, Türk Hukukunda Cezanın Belirlenmesi, 16, 19). Faruk Erem, cezanın tek meşru gerekçesinin ıslah işlevi olduğunu savunarak onu failin topluma uyumu için bir tedbir sayar; fail, yanlışından değil ona yol açan “marazi” halinden dolayı tedavi edilir (Enver Kumbasar, 4, 25; Burcu Enis, 25).

Bu çizgi, Marc Ancel’in “sosyal savunma” (défense sociale) teorisiyle sistemleşir. Ancel’e göre cezanın amacı faili dışlamak değil topluma kazandırmaktır; ceza sistemi eğitici ve koruyucu da olmalıdır (Muharrem Balcı, Aliya’da Hukuk ve Düzen, 19). Ancel, bu anlayışın izlerini İslam hukukunda da bulur: küçükleri sorumlu tutmayan ve mahkemelere takdir yetkisi tanıyan sistemi bir sosyal koruma modeli sayar (Muharrem Balcı, Aliya’da Hukuk ve Düzen, muharrembalci.com/yayinlar/makaleler/326.pdf). Bu çerçevede suçlu, cezalandırılacak bir irade değil tedavi edilecek bir “sosyal arıza” olarak görülür; Aliya’nın eleştirdiği model tam olarak budur.

Üçüncü bir model olan *restoratif adalet*, suçu devlete karşı soyut bir ihlal değil bireyler arasındaki somut bir zarar sayan bir paradigma değişimidir (Sercan Tokdemir, Ceza Adaleti Sistemine Yeni Bir Yaklaşım, 77; Abdullah Batuhan Baytaç, Onarıcı Adalet’e Genel Bir Bakış, 119). Odağa devlet yerine mağdurun ihtiyaçları, failin sorumluluğu ve toplumun iyileşmesi konur (Gülçin Cebecioğlu, Retributive or Restorative?, 658). Klasik sistemde mağdur bir tanığa indirgenirken, restoratif model tarafların aktif katılımını şart koşar; adalet, zararın giderilmesiyle ölçülür.

Howard Zehr’e göre adalet, failin ne hak ettiğinden çok zararın nasıl giderileceği sorusuyla başlamalıdır (Sercan Tokdemir, 86). Nils Christie ise devletin cezai uyuşmazlıkları taraflardan aldığını, oysa bunların tarafların kendi aralarında çözebileceği bir mülkiyet olduğunu savunur (Gülçin Cebecioğlu, 658).

Ceza teorileri klasik, pozitivist ve restoratif okullar olarak üçe ayrılır: klasik okul ödetmeyi, pozitivist okul ıslahı, restoratif okul ise mağdur odaklı uzlaşmayı esas alır. Türk hukukunda bu modelin karşılığı, 5271 sayılı CMK'nın 253. ve 254. maddelerinde düzenlenen uzlaştırma kurumudur; bu kurum mağdurun tatminini ve failin sorumluluğu, mağdur karşısında üstlenmesini hedefler.

ALİYA İZZETBEGOVIÇ'TE CEZALANDIRMANIN AMACI

Aliya İzzetbegoviç'in ceza anlayışı, modern ceza teorilerinin pragmatik sınırlarını aşarak ontolojik bir derinlik kazanır. Onun felsefesinin merkezinde, cezanın dünyevi bir yarar aracına indirgenemeyeceği yer alır. İzzetbegoviç'e göre cezanın meşruiyeti, failin ıslahı veya toplumun korkutulması gibi dışsal sonuçlarda değil, evrensel ahlâkî bir zorunlulukta bulunur. Kendi ifadesiyle, "Cezanın gayesi ne önleme ne koruma ve ne de tazmindir. Yani, failin ıslahı da dahil olmak üzere herhangi pratik, dünyevi bir hedefi yoktur. Gayesi, yasak fiilin icrasıyla ahlâkî düzende bozulmuş olan dengenin yeniden kurulmasıdır." (Aliya İzzetbegoviç, Doğu Batı Arasında İslâm, 313) Bu yaklaşım, cezayı suçun faili tarafından sarsılan evrensel ve ahlâkî adaletin restorasyonu olarak kurgulayan mutlak ceza teorileriyle yakın bir akrabalık taşır.

Aliya bu restorasyonun somut örneği olarak *kıyası* ele alır. Ona göre kıyas, kaba bir misilleme değil "gayriahlâkî bir fiile ahlâkî bir cevap"tır. Buradaki ahlâkîlik, faili bir eşya veya hasta gibi görüp zorla iyileştirmek yerine, onu eyleminden sorumlu bir özne olarak tanımaktan gelir. Faili cezalandırmak, hür iradesinin sonucuna katlanmasını sağlayarak ona onurunu iade etmektir. Aliya, bu tatbikatın bazen "yararsız ve hatta zararlı" görünmesine rağmen ahlâkî düzenin bekası için vazgeçilmez olduğunu vurgular (Aliya İzzetbegoviç, Doğu Batı Arasında İslâm, 313-314).

Aliya'nın "üçüncü yol" sentezi, cezanın ahlâkî özünü korurken toplumsal gerçekliği de dışlamaz. İslâm hukukunun hem ilâhî hem insanî bir nizamı temsil ettiğini savunan Aliya, İslâm'ın sosyal korumanın unsurlarını da kabul ettiğini belirtir ve bu süreci "duayı namaza, sadakayı zekâta çeviren aynı gelişme" olarak açıklar. Böylece ceza özünde ahlâkî bir kefarettir; infaz aşamasında toplumu koruyan pragmatik tedbirlerle desteklenebilir. Bu sentez, Marc Ancel'in 14. yüzyıl İslâm ceza hukukuna dair tespitleriyle de örtüşür; Ancel bu sistemin küçükler için cezai olmayan eğitici tedbirler

öngörmesini ve had cezalarının dışındaki alanı hâkimin serbest değerlendirmesine bırakmasını bir tür sosyal koruma sistemi olarak yorumlar (Aliya İzzetbegoviç, Doğu Batı Arasında İslâm, 315-316).

İzzetbegoviç'in ahlâkî denge vurgusu, Batı düşüncesindeki klasik adalet arayışlarıyla da paralellik taşır. Thomas More'un ceza eleştirisi üzerine yapılan çalışmalar, ödetmecî/tazmin yaklaşımının temelinde, cezanın bozulan moral dengeyi yeniden kurma amacı taşıdığını ve cezanın bizzat amaç olduğunu belirtir (Zeki Aktaş, Ütopya ve Ceza: Thomas More'un Ceza Eleştirisi, 896). More'un orantısız cezalara itirazı da temelde cezanın ahlâkî haksızlığa/suçta denk olması gerektiği fikrine dayanır; bu ortak zemin, cezanın bir iktidar gösterisi değil bir onur meselesi olduğu kabulüdür.

Sonuç olarak Aliya'nın teorisi, Kant ve Hegel'in mutlak teorilerine ahlâkî ciddiyet bakımından yakın dururken, bunları İslâm hukukunun esneklik ve maslahat ilkeleriyle harmanlar. Onun için ceza ne suçluyu topluma feda eden bir araç ne de onu nesneleştiren bir terapidir; insan onurunun gereği olarak, zedelenen evrensel vicdanın ve bozulan moral dengenin yeniden tesisidir.

İSLÂM CEZA HUKUKU LİTERATÜRÜNDE DENGİ İLKESİ

İslâm hukuku literatüründe cezalandırma, suç ile yaptırım arasında adil bir denge kurulması esasına dayanır (Murat Polat, İslâm Ceza Hukukunda Suç-Ceza Dengesi, 7). Bu ilke, cahiliye döneminin ölçüsüz intikam pratiklerine bir tepki olarak doğmuştur; İslâm, kabile intikamı yerine cezayı bireyselleştiren “mukâbele bi'l-misl” ve “mümâselet” prensiplerini getirmiştir (Murat Polat, 258). Bu dengenin temel dayanağı, Şûra suresi 40. ayetteki “bir kötülüğün karşılığı ancak ona denk bir misillemedir” hükmüdür (Murat Polat, 719; Nazım Büyükbâş, Klasik İslâm Hukuku Literatüründe “Suç”, 259). Bu ayet her tecavüze verilecek cevabın misliyle sınırlı olması gerektiğini vurgular. Cezanın suçtan hafif kalması suçu teşvik eder, ağır olması ise zulme dönüşür; cezanın suçta denk olması hem mağdurun intikam hissini dindirir hem toplumda adaletin tesis edildiği duygusunu pekiştirir (İlhan Akbulut, 229).

Bu denge mantığı üç kategoride işler. Had cezalarında Şâri tarafından belirlenmiş kesin sınırlar (makasid-ı hamse), can, mal, akıl, nesil ve din emniyetini koruma amacıyla en etkili yaptırımı dengeler. Kısasta denge mutlak eşitlik arayışıdır, cana can

uygulamasıyla adalet terazisi eşitlenir. Ta'zirde ise denge daha esnektir, hâkim failin durumuna göre ıslah edici bir ceza takdir eder.

İslâm hukukundaki bu teknik suç-ceza dengesi, Aliya'nın "ahlâkî denge" kavramıyla örtüşür, ancak Aliya bu dengeyi salt teknik bir orantılılık hesabı değil, evrensel ahlâkî düzende meydana gelen sarsıntının giderilmesi, varoluşsal bir düzen sorunu olarak sunar.

ALİYA'NIN 3. YOLUNUN CEZA FELSEFESİNDEKİ YERİ

İzzetbegoviç'in tezi, cezayı geçmiş fiilin karşılığı sayması bakımından mutlak teoriyle örtüşür ve Kant ile birlikte insanın araçsallaştırılmasını reddeder. Ancak temel bir referans farkı vardır. Kant ve Hegel'in teorileri meşruiyetini evrensel akıl ve rasyonel otonomi üzerine kurarken, Aliya "ahlâkî düzen" kavramını insanın yaratılışına ve Allah ile olan sözleşmesine dayandırır. Ona göre özgürlük ve ahlâk, akıldışı ve tabiatüstü unsurlardır; ahlâkî sorumluluğun asıl muhatabı Allah'tır. Bu, Aliya'nın tazmin düşüncesini seküler bir hukuk politikasından çıkarıp ontolojik bir gerekliliğe dönüştürür.

Aliya'nın sosyal koruma eleştirisi, faydacılığın en gelişmiş formuna bir itirazdır. Bentham cezayı toplumsal mutluluğu artıran bir araç olarak görürken, Ancel'in sosyal savunma teorisi de cezayı faili topluma kazandırma aracına indirger. Aliya için sorun, her iki yaklaşımın da faili özgür iradeli bir özne değil, tedavi edilecek bir hasta veya etkisiz hale getirilecek bir sosyal arıza saymasıdır; bu da insan onurunu toplumsal fayda uğruna feda etmektir.

Restoratif adalet ile Aliya arasında da benzerlik ve fark vardır. Onarıcı adalette uyuşmazlık tarafların mülkiyeti sayılır ve mağdurun iradesi merkezi öneme sahiptir; Aliya'da da kısasta mağdurun af veya diyet hakkı bir onarım mekanizmasıdır. Ancak Aliya'da esas karar ve yaptırım hâlâ devletin elindedir; ceza, iki kişi arasındaki bir uzlaşma değil, bozulan evrensel ahlâkî dengenin devlet eliyle yeniden tesisidir.

Aliya'nın "üçüncü yol"u ne mutlak teorinin tekrarı ne de sosyal korumanın reddidir. Cezanın özünde ahlâkî karşılık ilkesini korurken, uygulamasında zaruret ve maslahat gereği sosyal koruma unsurlarını da kabul eder. Bu, İslâm'ın maneviyatı sosyo-politik bir disipline kavuşturan yapısıyla uyumludur. Sonuç olarak Aliya'nın konumu, cezanın

temelini metafizik bir moral dengede arayan ancak infazda failin şahsiyetini ve toplumsal şartları gözeten özgün bir kategoridir.

SONUÇ

Bu inceleme, İzzetbegoviç'in modern ceza paradigmaları karşısındaki özgün duruşunu ortaya koymuştur. Onun yaklaşımı, klasik tazmin teorisine ahlâkî ciddiyet bakımından yakın durmakla birlikte metafizik temelleriyle ondan ayrışır; faydacı ve sadece onarıcı modelleri ise insan onurunu araçsallaştırdıkları için reddeder. Aliya için ceza dünyevi bir ıslah veya tazmin aracı değildir, yegâne gayesi yasak fiille bozulan ahlâkî dengenin yeniden kurulmasıdır. Bu model suçluyu tedavi edilecek bir hasta değil, sorumluluğunu üstlenen haysiyetli bir özne olarak kabul eder.

Bu tez, güncel infaz sistemi tartışmalarına köklü bir eleştiri imkânı sunar. Ceza sisteminde caydırıcılığı zayıflatan ve ağır suçları bir tür ödül mekanizmasına dönüştüren düzenlemeler, Aliya'nın perspektifinden yalnızca hukuki bir eksiklik değil, evrensel ahlâkî dengenin sarsılması olarak okunabilir. Aliya'nın kısas ve suç-ceza dengesi ilkeleri, mağdurun ve kamu vicdanının göz ardı edildiği sosyal koruma modellerine karşı güçlü bir felsefi barikat teşkil eder. İzzetbegoviç, hukuku insanın ontolojik yapısıyla ilişkilendiren bir düşündürdür; onun "ahlâkî denge" tezinin modern ceza kanunlarına nasıl tahvil edileceği ise daha derinlikli çalışmalar gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, İlhan. "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52, sy. 1 (2003): 167-181.
- Aktaş, Zeki. "Ütopya ve ceza: Thomas More'un ceza eleştirisi." *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, sy. 13 (2024): 92-103.
- Aydın, Melike Belkıs. "Kant'ın Ve Hegel'in Felsefesinde Cezanın Amacı." *Inonu University Law Review (InULR)* 11, sy. 1 (2020): 126-138.
- Bal, Hüseyin. "Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgeliğin Tezahürleri." *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi* 5, sy. 9 (2019): 358-391.

Balcı, Muharrem. "Aliya'da Hukuk ve Düzen." *Aliya ve Arkadaşları Örneğinde Gelecek Tasavvurumuz ve Yol Haritamız* içinde, 35-47. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2024.

Muharrem Balcı, Aliya'da Hukuk ve Düzen, muharrembalci.com/yayinlar/makaleler/326.pdf

Bayram, Murat. "Kant'ın Ceza Teorisi Üzerine Bir Değerlendirme." *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (CUJOSS)*, sy. 48 - Immanuel Kant Özel Sayısı (2024): 26-32.

Baytaz, Abdullah Batuhan. "Onarıcı Adalet'e Genel Bir Bakış." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 71, sy. 1 (2013): 117-129.

Büyükbaş, Nazım. "Klasik İslam Hukuku Literatüründe "Suç"." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)* 9, sy. 42 (2016): 1062-1082.

Cebecioğlu, Gülçin. "Retributive or Restorative?: A Descriptive Research on the Criminal Justice Understandings of Law Enforcements in Istanbul." *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11, sy. 1 (2023): 658-674.

Enis, Burcu. "Cezalandırma Konusunda Faydacı Teori Ve Kefaret Teorisinin Karşılaştırılması." *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4, sy. 1 (2019): 21-31.

Erbaş, Rahime. "Modern Onarıcı Adalet Programlarının Temel Esasları Açısından Türk Ceza Muhakemesi Hukukundaki Uzlaştırmanın Değerlendirilmesi." *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sy. 2023/2 (2023): 1179-1234.

İzzetbegoviç, Aliya. *Doğu Batı Arasında İslâm*. Çeviren Salih Şaban. İstanbul: Yarın Yayınları, 2011.

Kumbasar, Enver. *Türk Hukukunda Cezanın Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.

Özgenç, Nuri Berkay. "Suç ile Soyut Ceza Arasındaki Orantılılık." *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, sy. 1 (2024): 173-196.

Polat, Murat. *İslâm Ceza Hukukunda Suç-Ceza Dengesi*. Ankara: Astana Yayınları, 2019.

Tokdemir, Sercan. "Ceza Adaleti Sistemine Yeni Bir Yaklaşım: Tamamlayıcı Bir Sistem Olarak 'Onarıcı Adalet' Mekanizması." *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21, sy. 1-2 (2017): 75-114.

Ümütlü, Ayşe Yaşar. "Hukuk Uygarlaştırıcı Olabilir Mi? Bentham'ın Uluslararası Hukuka Dair Düşünceleri Üzerine Bir Analiz." *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi (YBHD)*, sy. 2025/1 (2025): 85-115.